

Розділ 3

Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

УДК 343.98.06

І.І. Світлак
*кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри правового регулювання
економіки і правознавства,
Вінницький навчально-науковий інститут
Тернопільського національного економічного університету*

І.В. Скірський
*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри правового регулювання
економіки і правознавства,
Вінницький навчально-науковий інститут
Тернопільського національного економічного університету*

Криміналістична характеристика злочинних посягань на право інтелектуальної власності

У статті досліджено загальне поняття криміналістичної характеристики злочину на підставі аналізу різних наукових поглядів на проблему. Розкрита структура та змістовні елементи криміналістичної характеристики. Сформульовані у статті висновки мають прикладне значення для розкриття та розслідування злочинів у сфері інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, криміналістична характеристика, структура та елементи криміналістичної характеристики.

И.И. Светлак

*кандидат юридических наук, доцент
заведующий кафедры правового регулирования
экономики и права*

*Винницкий учебно-научный институт экономики
Тернопольского национального экономического университета,*

И.В. Скирский

*кандидат юридических наук, доцент
доцент кафедры правового регулирования
экономики и права*

*Винницкий учебно-научный институт экономики
Тернопольского национального экономического университета,*

Криминалистическая характеристика преступных посягательств на право интеллектуальной собственности

В статье исследованы общее понятие криминалистической характеристики преступления на основании анализа различных научных взглядов на проблему. Раскрыта структура и содержательные элементы криминалистической характеристики. Сформулированные в статье выводы имеют практическое значение для раскрытия и расследования преступлений в сфере интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, криминалистическая характеристика, структура и элементы криминалистической характеристики.

I. Svitlak

*Candidate of Juridical Sciences, Docent,
Head of the Department of Economics
and Law Legal Regulations
in Vinnitsa Institute of Economics
(Branch of Ternopol National Economic University)*

I. Skyrsky

*Candidate of Juridical Sciences, Docent,
Docent, of the Department of Economics
and Law Legal Regulations
in Vinnitsa Institute of Economics
(Branch of Ternopol National Economic University)*

Forensic Characteristics of Criminal Encroachments on Intellectual Property Rights

Article examines the general concept of criminological characteristics of a crime, based on the analysis of different scientific views on the issue; discloses the structure and content elements of criminological characteristics. Conclusions, formulated in the article, are applied for detection and investigation of crimes in the sphere of intellectual property.

Keywords: intellectual property, forensic characteristics, structure and elements of criminological characteristics.

Постановка проблеми

Розслідування будь-якого злочину розпочинається зі збору інформації про нього. З цією метою в науці криміналістики використовується поняття криміналістична характеристика злочину. Це поняття є необхідною умовою для організації швидкого всебічного та об'єктивного провадження в кримінальних справах.

Поняття криміналістичної характеристики як елемента методики розслідування злочинів у науковій літературі не нове, хоча дискусії щодо його структури та змісту точаться дотепер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі проблеми розкриття та розслідування порушення прав інтелектуальної власності вже досліджувалися вітчизняними та зарубіжними науковцями в дисертаційних роботах, зокрема: В.О. Галановим (взаємодія органів досудового слідства і дізнання під час розслідування порушень авторських прав), З.О. Ібрагімовою (розслідування злочинів у сфері обігу контрафактної продукції), І.Р. Куриліним (використання спеціальних знань під час розслідування порушень прав інтелектуальної власності), Є.В. Моторіною (початковий етап розслідування порушень авторських і суміжних прав в аудіовізуальній сфері), О.В. Таран (методика розслідування порушення авторських та суміжних прав) та іншими. Однак неоднозначність поглядів на питання криміналістичної характеристики злочинних посягань на право інтелектуальної власності у вітчизняній та зарубіжній криміналістиці обумовлюють потребу в подальшому їх дослідженні.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Криміналістична характеристика посідає вагомe місце в методиці розслідування злочинів, вона є невід'ємним її елементом та привертає до себе увагу багатьох провідних вчених-криміналістів, які до-

сліджують теоретичні та практичні питання методики розслідування окремих видів злочинів. Слід зазнати, що погляди вчених на криміналістичну характеристику є неоднозначними щодо її поняття та змісту. Аналіз окремих точок зору на поняття криміналістичної характеристики злочинів показав, що вчені-криміналісти не дійшли єдиної думки щодо складових криміналістичної характеристики виду (групи) злочинів або конкретного злочину.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є аналіз сучасних науково-теоретичних підходів у розумінні поняття «криміналістична характеристика злочину», на підставі чого визначити характерні елементи криміналістичної характеристики злочинів у сфері інтелектуальної власності, з їх подальшою деталізацією.

Виклад основного матеріалу дослідження

На даний час у криміналістиці сформувалися дві групи вчених, які тлумачать дещо по-різному поняття «криміналістична характеристика злочину».

І.Ф. Герасимов наполягав, що криміналістична характеристика є «сукупністю відомостей про такі загальні риси, типові ознаки, обставини і інші характерні риси певного виду (групи) злочинів, які мають організаційне і тактичне значення для розкриття цього виду (групи) злочинів» [1, с. 46]. Аналогічний погляд на це поняття І.Ф. Пантелєєва, який вважав, що криміналістична характеристика повинна розглядатися як сукупність відомостей про злочин [2, с. 39].

Такий підхід на загальне сприйняття криміналістичної характеристики злочинів підтримують В.В. Клочков [3, с. 135], Н.І. Клименко [4, с. 35-36], В.О. Конової [5, с. 13-20], М.П. Яблоков [6, с. 47], М.В. Салтєвський [7, с. 419] та інші вчені-криміналісти.

Інша група вчених вважає, що це по-

винна бути сукупність «відомостей», «даних» або «інформації». Цієї думки дотримуються: Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, А.В. Дулов [8, с. 57], О.Н. Колесніченко, В.П. Суєтнов, В.М. Хотенець [9, с. 42], В.О. Образцов, В.Г. Танесевич [10, с. 102] та ін.

Аналіз наявних визначень і структур криміналістичної характеристики свідчить, що всі вони розрізняються як за кількістю, так і за змістом елементів.

Авторам імпонує другий підхід до розкриття змісту криміналістичної характеристики злочину, адже злочин – складне суспільне явище, що вносить зміни в об'єктивну реальність. Тому криміналістична характеристика злочину охоплює значний масив інформації різного роду.

Виділення криміналістично-значимих ознак, тобто тих, які мають значення для обрання ефективної системи слідчих дій і оперативно-розшукових заходів у розслідуванні, обумовлено в основному двома обставинами. Перша: існують ознаки, які мають тільки криміналістичне значення. Друга: дослідження і використання криміналістичних і інших ознак, які мають різне, в тому числі і криміналістичне значення, проводяться з метою успішного виконання завдань, які забезпечують швидке, повне і всебічне розслідування злочину [11, с. 147].

Важливим фактором формування криміналістичних характеристик злочинів є прогнозування нових способів їх вчинення, виявлення типових дій злочинців, які характерні для конкретного виду злочинних дій. І як вірно відзначив О.О. Ейсман, криміналістична характеристика злочину – це науково обґрунтований типовий перелік обставин, які підлягають встановленню по справі, як юридично релевантних, так і проміжних (доказових) з виділенням серед них прихованих, неочевидних обставин, що характеризують злочин даного виду (групи) на момент початку розслідування і сприяють ефективній організації розслідування [12, с. 99].

На думку А.В. Старушкевича, криміналістичну характеристику злочинів слід розглядати у двох аспектах – теоретично-

му і прикладному. У теоретичному аспекті криміналістична характеристика – це наукова категорія криміналістики, складова методики розслідування злочину, яка має внутрішню структуру, посідає певне місце у системі криміналістики та виконує певні функції. У прикладному аспекті – криміналістична характеристика повинна бути подана у вигляді описів, таблиць, схем, графіків, комп'ютерних програм тощо [13, с. 20-29].

Автори дотримуються такої точки зору та визначають, що криміналістична характеристика має прикладне значення для розслідування злочинів і надає знання про значимі для розслідування злочину відомості та джерела їх надходження.

Вчені-криміналісти дискутують також щодо загального поняття, кількісних та якісних складових та місця криміналістичної характеристики злочинів у системі криміналістики. Але все це не виключає її значення та необхідності створення методики розслідування конкретного виду злочину. Виділення криміналістично-значимих ознак для цієї групи злочинів, на нашу думку, є необхідним для розробки системи їх криміналістичного забезпечення.

Вирішуючи проблему структури криміналістичної характеристики злочинів, окремі вчені ототожнюють поняття «предмет доказування» (тобто докази, що перераховані у ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України) та поняття «криміналістична характеристика злочину» [14, с. 108].

На наш погляд, ці два поняття мають різний зміст та структурні елементи. Доречним з цього приводу є думка В.Ю. Шепітька, який вважає, що основними елементами криміналістичної характеристики є сукупність ознак, що визначають: 1) спосіб злочину; 2) місце та обстановку; 3) час вчинення злочину; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет злочинного посягання; 6) особу потерпілого; 7) особу злочинця; 8) типові сліди злочину [15, с. 274].

На підтвердження цього зазначимо, що до криміналістичної характеристики не входить будь-яка інформація, тому що низка обставин, що складають предмет

доказування, не мають криміналістичного значення. Наприклад, обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання, або обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, тощо.

Структура криміналістичної характеристики для окремих видів злочинів не є однаковою. В одних характеристиках деякі елементи превалюють, а в інших – їх втрачають. Все залежить від ролі, яку цей елемент відіграє в розкритті і розслідуванні злочинів [7, с. 420].

У зв'язку з цим для криміналістичної характеристики злочинів у сфері інтелектуальної власності, на нашу думку, характерні наступні елементи:

1) обставини вчинення злочину: місце, час, тривалість злочинної діяльності, предмет інтелектуальної власності, щодо якого вчинено протиправну дію;

2) способи підготовки, вчинення і приховування злочину: характеристика технічних засобів, приладів виготовлення об'єкта інтелектуальної власності, система розповсюдження та отримання прибутку;

3) характеристика і особливості зовнішнього прояву результатів злочинної діяльності: характеристика типових слідів злочинної діяльності і об'єктів, на яких вини залишаються;

4) особа злочинця і мотиви його дій: обставини, які характеризують особу злочинця, мотиви його дій, професіоналізм та системність злочинної діяльності [11, с. 112].

Для більш повного розуміння елементів криміналістичної характеристики злочинних посягань на права інтелектуальної власності деталізуємо її елементи.

Обставини вчинення злочину: місце, час, тривалість злочинної діяльності, предмет інтелектуальної власності, щодо якого вчинено протиправну дію. Дані обставини характеризують об'єктивну сторону злочину та визначають обставини, які підлягають доказуванню та визначають їх особливості.

Місце злочину визначається за місцем фактичного порушення авторських або

суміжних прав, придбання або зберігання контрафактної продукції. Таке місце може знаходитися як за конкретною адресою, так і в декількох місцях, одночасно або послідовно мінятися, у разі перевезення контрафактних екземплярів творів або фонограм. На нашу думку, не можна вважати місцем вчинення злочину лише об'єкт, на якому встановлено контрафактну продукцію. Для правильного вирішення цього питання необхідно встановлювати місця виготовлення, перевезення, зберігання та розповсюдження продукції.

Таким же чином необхідно підходити до встановлення часу вчинення злочину. Злочини у сфері інтелектуальної власності характеризуються тривалим характером та значним проміжком часу, котрий визначається місцем і способом їх вчинення.

На підставі вивчення об'єктів інтелектуальної власності можна встановлювати:

- відомості про діяльність, характерну для організації виробництва контрафактної продукції (відомості про замовлення або виробництво поліграфічної продукції, яка використовується для оформлення або упаковки екземплярів творів; про придбання чистих аудіо- відеокaset, компакт-дисків і інших носіїв, на яких можуть бути записані твори; наявності в житлі або іншому не призначеному для виробництва місці значної кількості технічних засобів, які використовуються для копіювання інформації; наявності в приміщенні значної кількості технічних засобів для виготовлення ліцензійних марок, які використовуються на ліцензійних товарах;

- відомості, які відображають господарську діяльність із виробництва контрафактних екземплярів товарів (різного роду записи, що містять інформацію про видачу заробітної платні на підприємстві, про кількість випущених товарів, асортимент, тривалість цієї діяльності тощо);

- відомості про способи, умови і місця розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності (що є в договорах про доручення реалізації продукції, накладні й інші документи первинного бухгалтерського обліку, в підроблених ліцензійних угодах або авторських договорах тощо);

- відомості, одержані від правовласників, які характеризують особливості легального відтворення і розповсюдження екземплярів творів;

- відомості, на основі яких можна зробити висновок про неправдивість свідчень учасників кримінального судочинства.

Інформація про зазначені обставини встановлюється шляхом аналізу сукупності доказів щодо їхньої необхідності і достатності, тобто якісних, а не кількісних ознак. Крім того, важливо правильно віднести поняття вірогідного і достовірного для визначення меж доказування, оскільки у низці випадків закон дозволяє ухвалити процесуальне рішення на основі вірогідних висновків (про порушення кримінальної справи, обшук, обрання міри покарання), але частіше вимагає доведеності, що відповідає вимозі достовірності.

Способи підготовки, вчинення і приховування злочину як частина характеристики події злочину співпадає зі способом кримінально-караного порушення прав інтелектуальної власності (тобто комплекс послідовних дій, які виконуються особою та призводять до злочинного результату [7, с. 421]). Злочин може бути вчинено шляхом: а) привласнення авторства, незаконного використання об'єктів права інтелектуальної власності; б) придбання, зберігання або перевезення контрафактних екземплярів творів або фонограм; в) привласнення чужого знаку для товарів і послуг; г) виготовлення продукції (промислового зразка) без згоди виробника.

Спосіб порушення прав інтелектуальної власності, порушення прав на об'єкти промислової власності залежить від особливостей об'єкта, і злочин може вважатися вчиненим лише з урахуванням певних особливостей предмета такого злочину.

Як зазначалося вище, основними видами правопорушень у досліджуваній сфері є недобросовісна конкуренція, аудіовізуальне піратство, комп'ютерне піратство, для яких характерні наступні способи вчинення злочину:

1) ввезення, виготовлення та розповсюдження фальсифікованої продукції з неза-

конним використанням знаків для товарів і послуг відомих українських та зарубіжних виробників;

2) незаконне відтворення і розповсюдження примірників аудіовізуальних товарів та фонограм шляхом тиражування і продажу аудіо-, відеокасет, музичних компакт-дисків, а також незаконна трансляція цих товарів через радіо- і телеэфір мережами кабельного телебачення;

3) незаконне відтворення і розповсюдження комп'ютерного програмного забезпечення шляхом тиражування, продажу компакт-дисків з записом комп'ютерних програм, встановлення неліцензійного програмного забезпечення на комп'ютерну техніку та розповсюдження піратських програм через Інтернет;

4) будь-які дії для свідомого уникання технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу;

5) підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління.

Кожний із зазначених способів має матеріальне відтворення та визначає характерні сліди вчинення злочину.

Характеристика і особливості зовнішнього прояву результатів злочинної діяльності – це характеристика типових слідів злочинної діяльності, які залишаються на матеріальних об'єктах, і характеристика самих цих об'єктів. Слідова картина є найважливішим елементом механізму злочинної діяльності, який містить у собі локалізацію (місце відображення слідової картини), форму відображення (речовинна, документована, ідеальна), релевантність (відношення до події злочину), інформативність (кількісна і якісна характеристики слідової картини).

Протиправні дії з комп'ютерною інформацією при порушенні прав інтелектуальної власності передбачають одну особливу обставину – місце вчинення злочинних

дій і місце, де спостерігаються і матеріалізуються їхні результати, інколи відділені одне від одного.

Тому в даному випадку слідова картина містить: 1) сліди на машинних носіях, за допомогою яких діяв злочинець на своєму робочому місці; 2) сліди на «транзитних» машинних носіях, за допомогою яких злочинець здійснював зв'язок з інформаційними ресурсами; 3) сліди на машинних носіях інформаційної системи, до якої здійснено доступ.

Сліди злочинних дій в ЕОМ і на машинних носіях, які належать злочинцю, такі: 1) зміни в оперативній пам'яті; 2) сліди у файловій системі; 3) спеціалізована конфігурація устаткування; 4) спеціальна конфігурація програм роботи в мережах.

Сліди злочинних дій навколо ЕОМ і на машинних носіях, які належать злочинцю, такі: 1) рукописні записи і роздруківки з принтера (коди доступу, тексти програм, записні книжки); 2) рахунки телефонних компаній; 3) нестандартні периферійні пристрої; 3) інструкції з використання ЕОМ і пристроями; 4) опис програмного забезпечення; 5) пристрої доступу в телефонні мережі і мережі ЕОМ.

Сліди на машинних носіях, до яких проник злочинець: 1) зміни в оперативній пам'яті; 2) зміни у файловій системі; 3) зміни конфігурації; 4) позаштатний режим роботи; 5) порушення роботи ЕОМ, мережі і її пристроїв.

Характеризуючи особу злочинця, на

наш погляд, слід сформулювати загальне розуміння цього елемента. Особа злочинця – це сукупність соціально-значущих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що впливають на злочинну поведінку. Особі злочинця притаманна система ознак, властивостей, рис, які визначають її як людину, що вчинила злочин. Будучи різновидом особи взагалі, особа злочинця має загальні ознаки (стать, вік, фах, освіта, соціальний стан, її роль у суспільстві), а також властивості лише особи злочинця – це специфічні ознаки, що визначають і відображають характеристику її суспільної небезпечності [16, с. 85-86].

Вищеперераховані соціально-демографічні відомості про особу злочинця вказуються у обвинувальному акті, що складається слідчим, а також у вступній частині вироку як відомості про особу підсудного, що мають значення для кримінальної справи.

Висновки

Таким чином, проведене дослідження криміналістичної характеристики злочинів у сфері інтелектуальної власності має важливе практичне значення для виявлення, розкриття та розслідування таких злочинів. Володіння оперативними працівниками та слідчими такими знаннями сприятиме ефективній боротьбі з такою категорією злочинів.

Література

1. Герасимов И.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений в методике расследования / И.Ф. Герасимов // Методика расследования преступлений (общие положения). – М., 1976. – 96 с.
2. Пантелеев И.Ф. Теоретические проблемы советской криминалистики. – М., 1980. – 89 с.
3. Ключков В.В. Криминалистическая характеристика и методика расследования преступлений / Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия. – Уфа, 1989. – С. 135-140.
4. Клименко Н.И. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя. – К., 1990. – С. 35-36.
5. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений. – Харьков, 1985. – 341 с.
6. Криминалистика / Под ред. Н. Яблокова. – М. : Юристь, 1996. – 567 с.
7. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М.В. Салтевський. – К. : Кондор, 2006. – 588 с.
8. Белкин Р.С. Модное увлечение или новое слово в науке? (Еще раз о криминалистической

характеристике преступлений) / Р.С. Белкин, И.Е. Быховский, А.В. Дулов // Социалистическая законность. – 1987. – № 9. – С. 57-64.

9. Колесниченко А.Н. Проблемы развития методики расследования преступлений (к вопросу о криминалистической характеристике преступлений) / А.Н. Колесниченко, В.П. Суетнов, В.М. Хотенец // Проблемы совершенствования тактики и методики расследования преступлений. – Иркутск, 1980. – 153 с.

10. Танасевич В.Г. О криминалистической характеристике преступлений / В.Г. Танасевич, В.А. Образцов // Вопросы борьбы с преступностью. – 1976. – Вып. 25. – С. 102-109.

11. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинних порушень прав інтелектуальної власності: Монографія / Поджаренко К.Є., Світлак І.І., Скірський І.В. – Тернопіль: Крок, 2016. – 184 с.

12. Эйсман А.А. О содержании понятия криминалистическая характеристика преступлений // Криминалистическая характеристика преступлений. – М. 1984. – 135 с.

13. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів: Навч. посіб. – К.: НВТ «Правник», 1997. – 42 с.

14. Поджаренко К.Є. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинних порушень прав інтелектуальної власності / К.Є. Поджаренко : дис. ... кандидата юридичних наук : 12.00.09 / Поджаренко Катерина Євгенівна. – К., 2009. – 208 с.

15. Криміналістика : підручник / за ред. В.Ю. Шепітько. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2008. – 464 с.

16. Иванов Ю.Ф. Кримінологія : навч. посіб. / Ю.Ф. Иванов, О.М. Джужа; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К. : Видавець Паливода А. В., 2008. – 292 с.